

Вольтер

Задіг, або Талан

*Часть сборника
Кандид: Філософські повісті*

Франсуа-Мари Аруэ Вольтер

Задіг, або Талан

«ОМІКО»

Вольтер Ф.

Задіг, або Талан / Ф. Вольтер — «ОМІКО»,

Філософські повісті Вольтера побудовані у формі розважальних пригодницьких історій, як правило, з великою кількістю дійових осіб і гострими конфліктами, що визначають їхні стосунки. Задіг – молодий вродливий юнак, який, незважаючи на свій юний вік, сповнений якнайкращих прагнень. Він формується від пригоди до пригоди, стає справжнім мудрецем; лише тоді пізнає справжнє щастя.

Содержание

Розділ перший	7
Розділ другий	9
Розділ третій	11
Конец ознакомительного фрагмента.	13

Вольтер

Задіг, або Талан

Східна історія

УХВАЛА¹

Я, нижче підписаний, досягнувши того, що вславився за людину вчену й навіть розумну, прочитав цей манускрипт і визнав проти своєї волі, що він цікавий, веселий, моральний, філософський, може сподобатися навіть тим, хто ненавидить романи. Отже я наклав на нього заборону і запевнив пана кадї-лешкер,² що це мерзенний твір.

ПОСЛАННЯ – ЛИСТ-ПРИСВЯТА СААДІ³ СУЛТАНШІ ШЕРАА⁴

18 числа, місяця коня⁵ 837 року гіджри.⁶

Принадо очей, муко сердець, світе розуму, я не цілую пороку від ніг ваших, бо ви не багато ходите або ступаєте на іранські килими чи троянди. Я приношу вам переклад книжки одного давнього мудреця, що, мавши щастя нічого не робити, мав щастя втішати себе, пишучи історію Задіга, твір, у якому сказано більше, ніж здається на перший погляд. Прошу вас прочитати його і судити про нього, бо хоч ви ледве досягай весни вашого життя, хоч усі розваги чекають на вас, хоч ви вродливі й таланти ваші збільшують вашу вроду, хоч вас вихваляють з вечора й до ранку і хоч з усіх цих причин ви маєте право не мати звичайного розуму, проте розум ваш гострий, а смак тонкий, і я чував, як ви міркували краще, ніж старі довгобороді дервіші в гостроверхих шапках. Ви скромні, та анітрохи не підозрілі, ви ніжні, а з тим і не кволі, ви робите добро, але свідомо, ви любите своїх друзів і не набули собі ворогів. Ваш розум ніколи не позичає собі розваги в стрілах обмови; ви ані говорите лихого, ані робите його, хоч вам надзвичайно легко це робити. Словом, душа ваша завжди здавалася мені чистою, як і ваша врода. У вас є навіть певна частка філософії, через що я й думаю, що вам більше, аніж кому іншому, смакуватиме цей твір мудреця.

---

¹ Ухвала – така жартівлива ухвала, яка пародіювала схвалення книг докторами теології, вперше з'явилася у виданні «Задіга» 1748 р. і далі повторювалася в усіх прижиттєвих виданнях повісті, окрім видання 1775 р., в якому Вольтер зняв «Ухвалу».

² ...каді-лешкер... – Кадї-ель-аскер – суддя в мусульманських країнах, який охороняє закони релігії і держави.

³ Сааді Мусліхіддин (1184–1291) – перський поет, дуже популярний в Європі у часи Вольтера. Перший французький переклад Сааді з'явився 1634 р.

⁴ Султанша Шераа – сучасники Вольтера вважали, що під іменем Шераа письменник вивів маркізу де Помпадур (1721–1764), фаворитку Людовіка XV.

⁵ Місяць коня – місяць східного календаря, що відповідає нашому травневі.

⁶ Рік гіджри – рік переселення, або втечі Магомета з Мекки до Медіни (622), який став першим роком нового мусульманського літочислення.

Був він спочатку писаний стародавнім халдейським письмом,⁷ що його не знаємо ні я, ні ви. Далі його переклали арабською, щоб звеселити славетного султана Улуг-бека.⁸ То була пора, коли араби й перси саме почали писати «Тисячу й одну ніч»,⁹ «Тисячу й один день»¹⁰ тощо. Улуг більше любив читати «Задіга», але султанші любили більше «Тисячу й одну ніч». «Як можете ви віддавати перевагу казкам, – говорив їм мудрий Улуг, – що не мають змісту й нічого не означають?» – «Саме за це ми й любимо їх», – відповідали султанші.

Я тішу себе надією, що ви не скидатиметеся на них і що ви будете справжнім Улугом. Я сподіваюся навіть, що коли вам набриднуть звичайні розмови, що дуже скидаються на «Тисячу й Одне», хіба що не такі цікаві, я зможу знайти хвилину, щоб мати честь говорити з вами розумно.

Коли б ви були Талестридою¹¹ за часів Іскандера,¹² сина Філіпа, коли б ви були царицею Савською¹³ за часів Соломонових, то ці царі прийшли б уклонитися вам.

Я прошу небесні чесноти, щоб вашим розвагам не було краю, врода ваша була довгочасна й щастя ваше безконечне.

Сааді.

---

⁷ ... стародавнім халдейським письмом – старохалдейська мова Древнього Вавилону.

⁸ Улуг-бек (1394–1449) – узбецький астроном і математик, правитель Самарканда; у творі «Досвід про звичаї» Вольтер змальовує його освіченим монархом.

⁹ «Тисяча й одна ніч» – добірка арабських казок, почала виходити французькою мовою 1704 р.

¹⁰ «Тисяча й один день» – добірка дуже популярних у Франції казок, яку французький орієнталіст Петі де ля Круа видавав у 1710–1712 рр. як переклад із перської. Насправді це була стилізація, в якій де ля Круа лише використав мотиви і сюжети різних східних казок – перських, арабських і турецьких.

¹¹ Талестрида – міфічна цариця амазонок, яка, за переказами, бажала народити сина від Александра Македонського

¹² Іскандер (Скандер) – так на Сході називали Александра Македонського

¹³ Цариця Савська – легендарна правителька арабського племені, яке населяло територію сучасного Йємену Згадується в багатьох стародавніх джерелах, зокрема і в Старому Заповіті.

Розділ перший Одноокий

За часів короля Моабдара жив у Вавилоні молодик, Задіг на ймення, що зроду мав великі здібності, які від виховання тільки збільшилися. Незважаючи на багатство і молодість, умів він стримувати свої пристрасті; він не удавав нічого, він не хотів завжди бути правим і вмів поважати людські вади. Дивувалися, дивлячись, як при такому розумі не ображався він на оті розмови, такі невиразні, такі безладні, на оті зухвалі пересуди, на оті невігласні міркування, на недоумкувате блазенство, на той порожній словесний шум, що зветься у Вавилоні розмовою. Він засвоїв з першої книги Зороастра,¹⁴ що самолюбство – це надутий вітром пухир, і коли його вколоти, зчиняються бурі. До всього Задіг не вихвалявся, що зневажає жінок і легко перемагає їх. Він був великодушний і не боявся робити послуги невдячним, виконуючи цим великий заповіт Зороастра: «Коли їси, то давай їсти й собакам, хоч вони й мають кусати тебе». До того ж він був мудрий так, як тільки й можна бути, бо волів жити з мудрецами. Обізнаний із знаннями стародавніх халдейців, він не нехтував фізичними законами природи настільки, скільки про них тоді знали, і знав з метафізики те, що з неї знають в усі віки, тобто дуже мало. Він був твердо переконаний, що рік має триста шістдесят п'ять днів із чвертю, незважаючи на нову філософію його часу, і що сонце міститься в центрі всесвіту, і коли головні маги з образливою пихою говорили, що в нього ниці почуття і що думати, ніби сонце обертається навколо себе самого, а рік має дванадцять місяців, значить бути ворогом державі, – він мовчав без гніву й без зневаги.

Маючи велике багатство і, як наслідок того, друзів, маючи здоров'я, приємне обличчя, розум справедливий і стриманий, серце щире й благородне, Задіг думав, що може бути щасливим. Він мав одружитися із Семирою, що за свою вроду, походження й майно вважалася першою партією у Вавилоні. У нього до неї була міцна й чиста прихильність, Семира ж любила його пристрасно. Вже наближалася щаслива мить, що мала їх з'єднати, коли, прогулюючись удвох біля Вавилонської брами, під пальмами, що облямовували річку Євфрат, вони побачили, що до них надходять озброєні шаблями й луками люди. То була варта молодого Оркана,¹⁵ племінника міністра, якого дядькові улюбленці запевнили, що йому все дозволено. Він не мав жодної із Задігових чеснот, але, гадаючи, що вартий значно кращого, був у розпачі, що не йому віддала Семира перевагу. Від ревнощів, які походили тільки з його чвані, він думав, що без пам'яті кохає Семиру; він вирішив її викрасти. Грабіжники схопили її і в запалі своєї люті поранили її і проляли кров особи, вигляд якої зм'якшив би й тигрів з Іммаусової гори.¹⁶ Вона посилала до неба свої скарги. Вона кричала:

– Моя люба дружино! Мене відривають від того, кого я ревне кохаю!

Вона не думала про небезпеку, вона думала тільки про свого любого Задіга. А він тим часом захищав її з усією силою, що її надають одвага й кохання. За допомогою тільки двох рабів він прогнав грабіжників і привів до пам'яті непритомну й скривавлену Семиру, що, розплющивши очі, побачила свого визволителя. Вона сказала:

– О Задігу! Я люблю вас, як майбутнього чоловіка, я кохаю вас, як того, кому завдячую своєю честю і життям.

---

¹⁴ *Зороастр* (або *Заратустра*) – легендарний засновник релігій древніх персів, автор серн книг «Авеста». Перша з тих книг, «Вендидат», є зводом релігійних настанов.

¹⁵ ...*варта молодого Оркана* – правдоподібно анаграма імені кавалера де Рогана, аристократа, який переслідував Вольтера і спричинив його арешт та вимушений від'їзд 1726 р до Англії.

¹⁶ *Гора Іммаус* – давня назва Гімалаїв.

Ніколи не було серця розчуленішого, ніж серце Семирине, ніколи чарівніші уста не вимовляли ніжніших почувань цими вогненними словами, на які надихнули найвеличніші почуття добродіяння й найніжніше захоплення цілком законного кохання.

Рана була легка: Семира незабаром видужала. Задіг був поранений небезпечніше. Влучивши біля ока, стріла завдала глибокої рани. Семира тільки й благала богів про те, щоб її коханий видужав. День і ніч очі її були залиті сльозами: вона чекала моменту, коли Задігові очі зможуть тішитися з її поглядів, але на пораненому оці розвинулася болячка, отже, почали побоюватися серйозно лиха. Послали до Мемфіса¹⁷ по великого лікаря Гермеса, і той приїхав з численним почтом. Він одвідав хворого й оголосив, що той утратить око; він прорік навіть день і час, коли має статися ця сумна подія.

– Коли б це було праве око, – говорив він, – я вилікував би його, але рану на лівому оці не можна зіцелити.

Ввесь Вавилон, жаліючи Задіга, захоплювався глибиною Гермесового знання. Два дні по цьому болячка прорвала сама собою, Задіг видужав цілком. Гермес написав книжку, де доводив, що той не повинен був видужувати. Задіг її не читав, а як тільки зміг виходити з дому, зібрався відвідати ту, що становила надію й щастя його життя і заради якої хотів він мати очі. Але Семира три дні тому поїхала за місто. Дорогою він дізнався, що ця прегарна дама, оголосивши згорда, що має непереможну огиду до однооких, цієї самої ночі одружилася з Орканом. Від цієї новини Задіг упав непритомний; його туга ледве не звела його в домовину; він довго був хворий, але нарешті розум переважив журбу і жорстокість того, що він зазнав, прислужилася навіть для того, щоб заспокоїти його.

– Раз я зазнав, – говорив він, – такої страшної примхи від дівчини, вихованої при дворі, мені треба одружитися з простою міщанкою.¹⁸

Він вибрав Азору, найрозумнішу й найкращу з усіх народжених у місті; він одружився з нею і прожив місяць у солодощах найніжнішого єднання. Він тільки помітив у ній трохи зайвої легковажності й нездоланний нахил вважати найрозумнішими й найчесотнішими тих молодиків, зовнішність яких здавалася їй особливо привабливою.

---

¹⁷ Мемфіс – давня столиця Єгипту, розміщена досить далеко від Вавилона

¹⁸ ...з простою міщанкою – тут: простолюдинкою. Міщанка Азора протиставляється Семирі – дівчині, яка виховувалася при дворі.

Розділ другий

Ніс

Одного дня Азора повернулася з прогулянки, гнівно й голосно вигукуючи.

– Що з вами, моя люба дружино, – сказав він їй, – що до такої міри роздратувало вас?

– Леле! – сказала вона. – І ви були б такі, коли б ви бачили те, чому я щойно була свідком.

Я пішла розважати вдову Козру, що ось два дні, як поклала свого молодого чоловіка в могилу біля струмка, що облямовує цю рівнину. В своїй тузі вона пообіцяла Богом, що лишиться біля цієї могили, аж поки біля неї тектиме вода цього струмка.

– Ну що ж, – сказав Задіг, – ось гідна пошани жінка, що справді кохала свого чоловіка.

– Ах! – відповіла Азора, – коли б ви знали, що робила вона, коли я її відвідала!

– Що саме, мила Азоро?

– Вона одвертала струмок!

Азора сипала такими довжелезними лайками, вигукувала такі люті докори проти молодої вдови, що ця занадто багатослівна чеснота не сподобалася Задігові.

У нього був друг, на ім'я Кадор, один із тих молодиків, у яких жінка Задіга знаходила більше чесноти й гідності, ніж у інших; він узяв його собі за довіреного й, скільки міг, забезпечив собі його вірність значним подарунком.

Азора, провівши два дні за містом в однієї своєї приятельки, на третій день повернулася додому. Слуги, плачучи, сповістили, що чоловік її нагло помер тієї самої ночі, що їй не зважилися переказати цієї скорботної новини й поховали Задіга в могилі його батьків край садка. Вона плакала, рвала волосся й присягалася вмерти. Ввечері Кадор попросив у неї дозволу поговорити з нею, й вони плакали вдвох.

Другого дня вони плакали менше й пообідали вкупі. Кадор зізнався їй, що друг залишив йому більшу частину свого добра, й натякнув їй, що мав би за щастя розділити з нею свою частку. Дама поплакала, посердилася, але зробилася лагіднішою: вечерея була довшою за обід; говорили все з більшою довірою. Азора вихваляла небіжчика, але зізналася, що в нього були хиби, яких нема в Кадора.

Посеред вечереї Кадор поскаржився на сильний біль у селезінці. Дама занепокоїлася і заметушилася, звеліла принести всі есенції, якими намащувалася, щоб спробувати, чи не допоможе котра з них проти болю в селезінці. Вона дуже жалкувала, що великого Гермеса нема вже у Вавилоні. Вона навіть зволила доторкнутися до боку, де Кадор відчуває такі гострі болі.

– У вас часто буває ця страшна хвороба? – спитала вона співчутливо.

– Кілька разів вона підводила мене майже до домовини, – відповів їй Кадор, – і є тільки одні ліки, щоб мені попустило, – це прикласти мені до боку ніс недавно померлої людини.

– От дивні ліки, – сказала Азора.

– Не дивніші, – відповів він, – ніж подушечки пана Арну проти апоплексії.¹⁹

Цей доказ разом із видатними якостями молодика змусив, нарешті, даму зважитися.

– Врешті-решт, – сказала вона, – коли мій чоловік проходитиме від світу вчорашнього до світу завтрашнього через міст Тшінавар,²⁰ то хіба ангел Азраїл²¹ менше погодиться на цей перехід через те, що в другому житті ніс чоловіка буде трохи не такий довгий, як у першому?

---

¹⁹ Арну – популярний у часи Вольтера паризький аптекар, який широко рекламував мішечки, повішені на шії, проти апоплексії.

²⁰ Міст Тшінавар – міст Чінавар, по якому, за релігійними віруваннями давніх персів, душі померлих переходили в потойбічний світ

²¹ Ангел Азраїл – ангел смерті в мусульманській релігії.

Отже, вона взяла бритву, пішла на чоловікову могилу, зросила її своїми слізьми й підійшла, щоб одрізати носа Задігові, що лежав витягнувшись в труні. Задіг підвівся, однією рукою тримаючи носа, а другою відводячи бритву.

– Пані, – мовив він, – не сваріть так молоду Козру: намір одрізати мені носа вартий наміру одвернути струмок.

Розділ третій

Собака й кінь

Задіг переконався, що, як і написано в книзі Зенд-Авесті,²² перший місяць шлюбу є медовий, а другий полинний. Трохи згодом він був змушений розлучитися з Азорою, з якою надто важко стало жити, і шукав собі щастя, вивчаючи природу.

– Нема нікого щасливішого, – говорив він, – як філософ, що читає цю велику книгу, яку Бог розкрив перед нашими очима. Істини, які він відкриває, належать йому – він живить і виховує свою душу, він живе спокійно, не боїться нікого з людей, і його ніжна дружина не прийде одрізати йому носа.

Повний цих думок, він заховався в одному сільському будиночку на березі Євфрату. Там він не працював над тим, щоб лічити, скільки дюймів води падає за одну секунду під арку мосту,²³ чи на скільки кубічних ліній випало більше дощу в місяці миші, ніж у місяці барана.²⁴ Він не мріяв про те, щоб виробляти шовк з павутиння,²⁵ ні порцеляни з розбитих пляшок;²⁶ але вивчав передовсім властивості тварин і рослин і швидко набув прозорливості, яка відкривала йому тисячі відмінностей там, де інші бачили тільки одноманітність.

Одного дня, прогулюючись біля невеличкого гайка, він побачив, що до нього біжить євнух цариці, а за ним ще кілька служок з палацу. Ніби запаморочені, люди бігали, немов шукаючи щось загублене й дуже цінне.

– Юначе, – сказав йому перший євнух, – чи ви не бачили собаку цариці?

Задіг відповів скромно:

– Це сука, а не собака.

– Маєте рацію, – обізвався перший євнух.

– Це дуже маленька болонка, – додав Задіг, – вона недавно привела цуценят, вона трохи шкутильгає на передню ліву ногу й має дуже довгі вуха.

– То ви її бачили? – спитав захеканий перший євнух.

– Ні, – відповів Задіг, – я її ніколи не бачив, і я ніколи не знав, що в цариці є сука.

Саме о тій порі, через дивну примху долі, найкращий кінь королівської стайні вирвався з конюхових рук на вавилонській рівнині. Оберегермейстер й інші офіцери, так само стурбовані, бігали за ним, як перший євнух за сукою. Першим звернувся до Задіга оберегермейстер і спитав, чи не бачив він королівського коня.

– Це кінь, – відповів Задіг, – що найкраще йде чвалом, він п'ять футів заввишки, копита в нього дуже малі, хвіст три з половиною фути завдовжки, шишки на його вудилах із золота на двадцять три карати, підкови його зі срібла одинадцятої проби.

– Якою дорогою подався він? Де він? – поспитав оберегермейстер.

– Я його не бачив, – відповів Задіг, – і не чув ніколи про нього.

Оберегермейстер і перший євнух не сумнівалися, що це Задіг украв королівського коня й королевину суку. Вони звеліли одвести його перед збори великого Дестергаму,²⁷ які присудили покарати його батогами й заслати до кінця днів до Сибіру. Та тільки-но ухвалили вирок, як знайшли коня й собаку. Судді опинилися перед сумною потребою переробити свою постанову;

---

²² Книга Зенд-Авесті – переклад-коментування середньоперською мовою книг «Авести».

²³ Натяк на псевдонаукові досліді французького ученого Піто, який 1732 р надрукував доповідь на подібну тему

²⁴ ...в місяць миші...у місяці барана – назви місяців у китайсько-маньчжурському календарі.

²⁵ Натяк на дослідження Б. де Сент-Ілера «Роздуми про науку» (1710).

²⁶ Вольтер кепкує із вченого Р. А. де Реомюра (1683–1767), який неодноразово подавав Академії наук свій проект виготовлення порцеляни із скла.

²⁷ Великий Дестергам (детергам, дефтердар) – титул головного скарбника у Персії і Туреччині.

але вони присудили Задігові сплатити чотириста унцій золота за те, що говорив, ніби не бачив того, що бачив. Спочатку мусив він сплатити цей штраф, а потім Задігові дозволили захищати свою справу на нараді великого Дестергаму.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.